

68) R. FLINT, l. c. I¹, p. 12.

69) G. VOETIUS, Disput. Sel. t. I, p. 264 en vv.

70) Évangélie van Johannes, hfdst. 1, vs. 10.

71) AD. QUEFELET, Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale, Paris, 1835.

72) Spreuken 16:9. Terecht kon R. Flint, l. c. I¹, p. 11 dan ook opmerken, dat zelfs in de Schrift, waar de supranatureele factor zóó sterk op den voorgrond treedt, de mensch toch volkomen in zijn zelfstandig karakter wordt gehandhaafd: »the profound sense of a supernatural presence which pervades them is combined with the clearest insight into human nature, so that man appears nowhere more man than where God is represented as miraculously by his side."

73) C. C. J. BUNSEN, Gott in der Geschichte, Leipzig, 1857, drie deelen. Hij bestrijdt het Pantheïsme in zijn meest krassen vorm, waarbij de wereld en God één worden (I, p. 5), maar huldigt het verfijnde Pantheïsme der Hegeliaansche school, waar hij de heele geschiedenis verklaart uit het Gottmenschheit-Bewusstsein, d. i. »das Bewusstsein Gottes in der Geschichte der Menschheit als das volle Gottesbewusstsein", p. 22, 23. Veel krasser komt dit pantheïsme uit in F. LAURENT, La Philosophie de l'Histoire, Paris, 1870, die openlijk zegt: »Dieu n'a pas besoin de s'incarner dans une personne humaine, ... il est incarné dans toutes ses créatures" (p. 13). Onder den schijn van de Providentia Dei te handhaven, verklaart hij, dat de vrijgeesterij, de Fransche revolutie enz. het eigenlijke doel waren van God. F. DE ROUGEMONT heeft juist over hem geoordeeld dan R. FLINT, die hem veel te hoog prijst; hij is in werkelijkheid »l'adversaire le plus redoutable du christianisme", (II, p. 254).

74) AUGUSTINUS, epist. 138, vr. 5 ad Marcellinum gebruikte dit beeld reeds: velut magnum carmen cuiusdam ineffabilis modulitoris (Dr. Hipler, l. c. p. 30). Ook Schelling spreekt van de geschiedenis als van een »Drama, das nur in einem unendlichen Geiste gedichtet sein kann". (Baur, l. c. p. 249 noot).

75) O. LORENZ, l. c. II, p. 104, noot.

76) Dr. J. G. R. ACQUOY, l. c. p. 2. Het is dan ook opmerkelijk, dat Acquoy, die pag. 96 en vv. de pragmatische, ideologische, nomologische en organische geschiedschrijving bespreekt, de theocratische zelfs niet noemt. Trouwens in heel zijn Handleiding, hoe verdienstelijk deze in menig opzicht moge zijn, komt over de leiding Gods in de geschiedenis der Kerk geen woord voor.

77) ACQUOY, l. c. p. 120, 121.

78) C. F. STÄUDLIN, Lehrbuch der Encyclopädie, Methodologie und Geschichte der Theol. Wissenschaften, Hannover, 1821 p. 273.

79) Dr. J. I. DOEDES, Encyclopedie der Christelijke Theologie, Utrecht, 1876, p. 119.

80) Dr. J. G. R. ACQUOY, Kerkgeschiedenis en Geschiedenis van het Christendom, Leiden, 1882, p. 19.